

ISSN 1330-3724

2013

Summaries in English Resúmenes en Español

HRVATSKI
iseljenički
ZBORNIK

Nakladnik/Publisher/Editorial

Hrvatska matica iseljenika/Croatian Heritage Foundation/Fundación para la Emigración Croata

Zagreb, Trg Stjepana Radića 3

E-mail: **Hmi-info@matiss.hr**

www.matis.hr

Za nakladnika/For the publisher/Por la editorial

Marin Knezović

Urednica/Editor/Editora en jefe

Vesna Kukavica

Uredništvo/Editorial Board/Consejo Editorial

Marija Hećimović, Marin Knezović, Vesna Kukavica

Prevoditelji/Translators/Traductores

Neven Ferencić - za engleski/for English/croata - inglés

Darko Mažuranić - za španjolski/for Spanish/croata español

Lektori/Language Editors/Correctores de estilo

Ivana Ujević - za hrvatski/for Croatian/para croata

Olja Ljubišić - za engleski/for English/para inglés

Darko Mažuranić - za španjolski/for Spanish/para español

Tajnica/Secretary/Secretaria

Snježana Đuričković

Fotografije/Photographs/Fotografías

Arhiva HMI, FAH, Ratko Mavar, Snježana Radoš

Design

Luka Gusić & Jasenka Bulj

DTP

Denona

Tiskara/Printing house/Imprenta

Denona

Naklada/Print run/Edición

1000

www.matis.hr/zbornik

HRVATSKI ISELJENIČKI ZBORNIK 2013.

CROATIAN EMIGRANT ALMANAC 2013

ANUARIO PARA LA EMIGRACIÓN CROATA 2013

ISSN 1330-3724

Naslovnica

Hrvatski Apoksiomen – brnčana antička skulptura iz II. ili I. st. pr. Kr., pronađena 1996., a izronjena 1999. iz Jadranskog mora kod Lošinja

Cover

The Croatian Apoxyomenos - a bronze statue from the 2nd or 1st century BC found in the Adriatic Sea off the island of Lošinj in 1996 and recovered in 1999.

Portada

El Apoksiomen croata – estatua de bronce de la Antigüedad del siglo II o I a. C., descubierta en 1996 y extraída en 1999 del fondo del Mar Adriático cerca de Lošinj

IZ KULTURNE POVIJESTI AMERIČKIH HRVATA

Američki etnički tisak namijenjen doseljeništvu iz srednjoeuropskih zemalja, u čijem je sastavu bilo više stotina hrvatskih kalendara i drugih serijskih publikacija, donosio je brojne priče. Pripovijedanje priča u kalendarskim knjigama hrvatske dijaspore jedan je od najčešćih retoričkih postupaka koje su te publikacije koristile od zadnjeg desetljeća 19. stoljeća, točnije od 1893. godine do naših dana. Urednici kalendara uključivali su autorske i tradicijske priče, kao i široku lepezu anegdotalnih iskaza, kako bi čitateljstvu približili pojave iz domicilnog američkog društva, želeći potaknuti migrantsku populaciju na skladniji suživot s novim vrijednosnim sustavom karakterističnim za Ameriku, čija se kultura na neki način razlikovala od njihovih stečenih kulturnih praksi, usvojenih prije iseljavanja.

Mitska predodžba američkog sna dominira većinom priloga uvrštenih u hrvatsko-američke kalendare. Gotovo sva ostala opća mjesta karakteristična za kalendarske tekstove upućuju i na idealizaciju mogućnosti ostvarivanja uspjeha u američkom društvu. Uspješnost je za većinu doseljenika bila povezana ponajprije uz materijalni uspjeh koji se ostvaruje vlastitim radom i naporom. Vrijednosni sustav američkog društva pozivao je doseljenike na integraciju nudeći mitsku viziju *američkog sna* koja je optimistino obećavala materijalnu sigurnost i blagostanje, ali je i zahtijevala naporan rad kao jedini mogući put do uspjeha. Kalendarski su tekstovi nudili različite primjere i poticaje za ostvarivanje uspjeha u skladu s tim predodžbama. Teško je pouzdano suditi u kojoj su oni mjeri uistinu bili djelotvorni jer su slični poticaji dolazili i iz drugih izvora, ali postupne promjene u sustavu vrednota i načinu života Hrvata u SAD-u i Kanadi govore da je relativno brojno čitateljstvo usvajalo sugestije koje su kalendarski tekstovi nudili. Nesporno je da su i stariji domovinski kalendari isticali važnost rada i marljivosti. Poslovna uspješnost, koja je u tradicijskim hrvatskim kalendarima prisutna tek kroz sliku brižnoga seoskoga gazde koji i u manje rodnom godinama uspijeva osigurati svoje kućanstvo, ne izostaje u prikazima poštenih i radišnih ali siromašnih junaka.

Nadalje, životopisi poznatih povijesnih osoba vrlo su često uvršteni u hrvatsko-američke kalendare te postaju opće mjesto pučkog književnog štiva. Uloga životopisa u kalendarskom kontekstu nije samo iznijeti čitateljstvu podatke o životu pojedinih povijesnih osoba, nego ponuditi oblik ponašanja u novoj sredini. Kalendarske knjige tiskane u SAD-u najčešće donose životopise osoba koje su svojim životom ostvarile vrednote koje se uklapaju u mitsku predodžbu *američkog sna*.

Tekst tiskan u *Kalendaru Hrvatskoga glasa* za 1960. pod naslovom *Fantastičan dvorac W. R. Hearsta*, potpisan inicijalima B. F. T. izrazito je senzacionalistički intoniran.¹ Pored ovog prikaza života i načina postizanja uspjeha Williama Randolpha Hearsta, brojni hrvatski iseljenički kalendari tiskaju priče o sadašnjim ili prošlim američkim predsjednicima. U *Kalendaru Narodnog lista za 1919.* objavljena je biografija Franka Zottia, a objavljeni su i životopisi nekih drugih uspješnih Hrvata. I podaci o istaknutijim članovima iseljeničkih kolonija obično su pisani tako da potaknu čitatelje na aktivno sudjelovanje u društvenom životu zajednice.

Akteri kalendarskih životopisa utjelovljuju vrijednosti karakteristične za kulturu koju predstavljaju kalendarske publikacije, te su važni kao uzor za oponašanje članovima zajednice. Životopisi kalendarskih junaka odabiru iz povijesti samo one podatke koji se uklapaju u proklamirani sustav vrednota i obrađuju ih postavljajući ih kao uzor čitateljima i ističući njihovu poticajnu ulogu. Tiskani životopisi predstavljaju aktualizaciju vrijednosnog sustava američkog društva, na koje bi se čitateljstvo u svojim postupcima trebalo ugledati.

Arhaičnost kalendarske forme omogućila je postojanje zastarjelih i tradicijskih oblika razmišljanja i verbalnog očitovanja kroz duga povijesna razdoblja pa su i junaci životopisa prikazani jednostavnim tradicijskim književnim postupcima nalik na one karakteristične za srednjovjekovne legende, a svoje kulturno ishodište imaju u književnim oblicima i vrstama koje su bile žive i produktivne prije više stoljeća.

Knjigovodstvena preciznost

U hrvatsko-američkim kalendarima činjeničnost se pučkog izraza najbolje vidi u navođenju podataka o imovnom stanju osoba o kojima se u tekstu piše. Kada autori kalendarskih priloga pišu o istaknutim pojedincima ili o junacima koji su utjelovljenje *američkog sna* redovito se bave i njihovim materijalnim uspjehom. Za američki je mentalitet materijalni uspjeh najobjektivniji pokazatelj i potvrda o nečijoj marljivosti, radišnosti i sposobnosti.

Jednako precizni su podaci kalendarskih knjiga potpornih organizacija o imovnom stanju te organizacije i izvješća o dobrovoljnim prilozima prilikom izgradnji hrvatskih crkava i kulturnih domova u Americi. Takav pristup materijalnom stanju bratskih, tj. fraternalističkih organizacija uvjetovan je ponajprije američkim pravnim propisima o poslovanju tih udruga koji su postavljali visoke stručne standarde za vođenje njihovih knjiga, zatim demokratskom praksom koja je zahtijevala da članstvo udruge bude obaviješteno o njezinim poslovima, nastojanjem da se iznošenjem podataka o financijskoj stabilnosti organizacije privuče što više novih članova, već spomenutim uvjerenjem karakterističnim za američko društvo o povezanosti između materijalnog uspjeha i moralnih kvaliteta, odnosno u slučaju poslovanja udruge (ili banke, osiguravajućeg društva, brodarske agencije, što su sve bila poduzeća koja su se u oglasima služila brojčanim podacima o poslovanju), nastojanjem da se klijenti privuku uvjerenjem u etičnost

¹ *Hrvatski glas - koledar*: za godinu 1960: uredio Petar Stanković, nakladom *Hrvatskog glasa*, Winnipeg, Mantoba, Canada, str. 129.

Među brojnim serijskim publikacijama iseljenika u 20. st., najčitanije su kalendarske knjige

poslovanja, no u kontekstu načina pisanja kalendarskih knjiga riječ je o uporabi činjeničnosti u retoričke svrhe. Unutar kompleksa tekstova koji tematiziraju financijske probleme, za književni su život posebno zanimljivi oni koji se bave financiranjem etničkog novinstva i izdavaštva. Ovdje je ponajprije riječ o oglasima, pozivima na pretplatu i isticanju materijalne pomoći pojedinaca i organizacija. Teško je iz današnje perspektive točno odrediti izvore iz kojih su se financirala pojedina etnička glasila i kalendarske knjige. Veliki broj oglasa u nekima od njih upućuje samo na jedan od njih. Teško je reći koliko su za opstanak dijela tiskovina bile važne iseljeničke organizacije i potpora brodarskih i bankovnih poduzeća, a koliki je bio udjel pretplate. Tiskani oglasi koji upozoravaju čitateljstvo na obnovu pretplate jedan su od pokazatelja materijalnih uvjeta u kojima je živjelo i razvijalo se etničko izdavaštvo:

“Novi Hrvat” pomaže vama – pomozite i vi njemu. Nema pomoći druge osim pretplatnika. ili: Ako ti je pretplata za “Novi Hrvat” istekla, ne nadaj mu se više. Badava ga ne prima nitko. Kako ti je pretplata?²

OVAKO sročene poruke čitateljima svjedoče o uporabi retoričkih sredstava i pri rješavanju financijskih problema. Ipak, kratko vrijeme izlaženja glasila koje je na taj način pozivalo na pretplatu upućuje na misao da su trajnije publikacije, osim od pretplate, morale biti financirane i iz drugih izvora.

² *Novi Hrvat koledar za prostu godinu 1915.*, izdalo uredništvo Novog Hrvata, uredio Ile Despot Viterski, New York, New York, str. 10. i 13.

Individualizam / zajedničarski duh

Kalendarske knjige u povijesti zapadnjačke kulture stoje kao pučka književna forma na prijelazu između vremena dominacije tradicionalističkih oblika društvene organizacije u kojima se pojedinac percipira u prvome redu kao pripadnik neke zajednice i gdje književna komunikacija teče u usmenom mediju i individualistički orijentirane koncepcije kulture temeljene na tiskanim knjigama karakteristične za novovjekovnu povijest. Iznutra usmjeren karakterološki tip³ socijalizira se prateći tiskane knjige, među njima i kalendare.

U kontaktu hrvatskih i drugih europskih seoskih doseljenika kasnijeg iseljeničkog vala s američkom kulturom, dolazi do prijelaza s tradicijske kulture obilježene zajedništvom na individualističku kulturu karakterističnu za urbane sredine. Taj se proces događa u vremenu prvih dvaju povijesnih razdoblja hrvatsko-američkih kalendara. Međutim, nakon sredine 20. stoljeća, američkim će društvom sve više dominirati karakterološki tip usmjeren drugima. Zato u tom razdoblju takve kulturne suprotnosti nisu tako izražene. Zanimljivo je da se opozicija ovih dvaju sociokulturnih fenomena najintenzivnije očituje u onim kalendarskim knjigama koje izravno teže na upućivanje doseljenika na što bržu prilagodbu.

U *Kalendaru Narodnog lista za 1919. godinu* tiskan je prilog *Američki farmeri*⁴ koji opisuje život američkih poljodjelaca s težištem na razlici između zajedničarskog duha seoskih europskih ratara i američkih farmera koji žive sami na svom posjedu i, prema mišljenju tekstopisca, vrlo su nedruštveni što posebno negativno djeluje na žene. Iznimka su samo krajevi „gdje su se kao farmeri naselili emigranti koji donesoše sobom ono nešto društvenog seoskog života.” Iako se autor pozitivno izražava o općim uvjetima života američkih farmera, ipak teško prihvaća individualističku okrenutost vlastitom kućanstvu, doživljavajući je kao nešto neuobičajeno i smatra da će je na isti način doživjeti i čitatelji kalendara.

Isti kalendar tiskao je i prilog o Andrewu Carnegiu pod senzacionalističkim naslovom koji apelira na životno iskustvo čitateljstva kalendara i poziva na oponašanje: „Doseljenik postao multimilijuner i ugledan”⁵ U navođenju životopisnih podataka naglašavaju se oni koji nude čitateljstvu mogućnost identifikacije pa se ističe da je Carnegiev otac bio doseljenik iz Škotske gdje je radio kao tkalac te da je sam Andrew nakon dolaska obitelji u Allegheny City prvu tjednu plaću od 1,20 \$ zaradio u dobi od 12 godina. U instruktivnom tonu autor priloga ističe: „I ako čitamo listinu slavnih ljudi – ‘neumrlih’, vidimo da su baš djeca siromaštva, a ne bogataša.” Članak je pisan u maniri primjernih životopisa s naglaskom na individualnom naporu u poslovnom svijetu te se već na početku naglašava da je Carnegie „veliki *self-made man* – kralj željeza” i da je „počeo ni od čega i sve postigao radom i marljivošću”. Uporaba engleske fraze u opisu najvjerojatnije nije samo rezultat utjecaja američkog teksta koji služi kao izvor građe, nego je i znak da pisac ne može u hrvatskom jeziku naći pogodni izraz koji bi pokrio

³ Termin kojim se koristi američki sociolog David Riesman, prema: Riesman, David: *Usamljena gomila*, Nolit, Beograd, 1965.

⁴ *Kalendar Narodnog lista za godinu 1919.*, vol. 16, Hrvatska Publishing Co. New York, New York, str. 45. – 47.

⁵ Isto, str. 56. – 60.

Kalendari i danice širili su duh zajedništva među hrvatskim migrantima.

njezino značenjsko polje što je posljedica različitih kulturnih ponašanja i koncepata. Nakon podataka iznesenih u članku, autor citira tvorničara iz Pennsylvanije čiji je iskaz proklamiranje američkoga poslovnog individualizma:

Ja nijesam nikada bio posvema zadovoljan da radim za druge ljude, ali sam svoju službu uvijek tačno i zdušno obavljao, težeći za time, da postanem svoj gospodar i da nešto poduzmem, gdje bi našlo zaslužbe mnogo ljudi.⁶

Ovakvi su kalendarski prilozi poticali čitateljstvo da prihvate specifičan američki individualizam koji pokazuje drukčija kulturna obilježja i način realizacije od europskog.

Poznati američki individualizam, kao jedna od okosnica amerikanizma, očituje se drugačije nego europski individualizam. S trgovačko-ekonomskoga gledišta, Amerikanac mora biti individualist. S estetskog, odnosno glede društvenog ophođenja, Amerikanac mora biti izuzetno konformistički nastrojen. Primjer: u Europi je pojedinac individualist u svojoj kući, u razgovoru s obitelji, u potražnji svoga individualnog filozofskog puta.(...) Vani na cesti, odnosno u društvu s ljudima, Europljanin postaje dio zajednice i narodne sudbine. Njemu ne pada na pamet da se on „individualizira” i da odbaci pripadnost svome narodu, ili da zaboravi sudbinu svog naroda. Čak kada je Europljanin izrazio neprijateljski raspoložen prema svom narodu, on se podsvjesno koristi njegovim pojmovima, jezikom i mentalitetom.

U Americi je obrnuto. Amerikanac je individualist kada vozi kola na cesti, ili kada je u trci za poslom. Amerikanac je apsolutni individualist kada traži ekonomsku sreću i materijalni

⁶ *Kalendar Narodnog lista* za godinu 1919., vol. 16, Hrvatska Publishing Co. New York, New York, str. 60.

Prizor s izložbe Iseljavanje iz Europe u Ameriku 1880.-1914. (Muzej grada Rijeke), koju je vidjelo 700 000 posjetitelja u N. Yorku 2012. Obradene su i kalendarske knjige.

uspjeh. Kod kuće, u društvu, na zajedničkim večerama, Amerikanac postaje konformist i antiindividualist.⁷ Složeni odnosi u hijerarhiji društvenih vrednota i poimanju mjesta i zadaće pojedinca u društvu nalaze svoj izraz u nefikcionalnim kalendarskim priložima, ali djeluju i na kreativne književne napore pisaca. Književni prilozi u kalendarskim knjigama, bilo da su bili preuzeti iz hrvatske, američke ili neke od svjetskih književnosti, ili su bili izraz književnog stvaralaštva Hrvata u SAD-u ili Kanadi, obilježeni su američkim sustavom vrednota. Poimanje individualizma kao kulturne vrijednosti u okolnostima hrvatske etničke književnosti u Americi razlikuje se od njegove percepcije u matičnoj književnosti te daje posebno obilježje hrvatsko-američkoj književnoj produkciji i književnom životu uopće.

Tradicionalizam / modernizam

Hrvatsko-američki kalendari počinju se tiskati u vrijeme kada počinju dominirati avangardne književne tendencije i antitradicionalistički svjetonazor. Kao štivo namijenjeno društvenim skupinama koje su se oblikovale uglavnom u tradicionalističkom duhu, svi su kalendari, bez obzira na proklamirano idejno gledište, više ili manje oblikovani arhaičnim književnim

⁷ Sunić, Tomislav: *Američka ideologija: nova europska sudbina ili putokaz u novu katastrofu?*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993., str. 66. – 67.

i stilskim postupcima. Kada se radi o proklamiranoj idejnoj tendenciji, raspon se kreće od izrazito tradicionalističkih, preko umjerenih, do izrazito naprednjački usmjerenih kalendarskih knjiga. U skladu s dominantnim idejnim utjecajem je i izbor uvrštenih tekstova. Ipak, s obzirom na kontakt različitih kulturnih utjecaja, globalne povijesne promjene i previranja te socijalna gibanja među hrvatskim iseljeništvom, većina kalendarskih knjiga predstavlja kompleksnu mješavinu tradicionalističkih i modernističkih sastavnica.

Tradicijska se kalendarska knjiga redovito više bavila privatnim životom, unutar kojeg su brak i obitelj imali vrlo važno mjesto, dok je javni život i političku problematiku prepuštala drugim publikacijama. Kalendarske knjige tiskane u 20. stoljeću, često se okreću općoj društvenoj i političkoj problematici, no ne prekidaju odmah s baštinjenom tematikom nego je osvježavaju i aktualiziraju. Hrvatsko-američki kalendari dio su toga sociokulturnog procesa. Sve do najnovijih vremena, spomenuti kalendari ne napuštaju tematiku obiteljskog života, braka, odgoja djece, žene i njezine uloge u društvu te tako nastavljaju višestoljetnu tradiciju pučkog kalendarskog štiva. Tradicionalizam se pučkih iseljeničkih kalendara očituje i u uklapanju folklorističkih, usmenih književnih i etnografskih tekstova vezanih za kulturnu baštinu matice zemlje. Zastupljenost je tih tekstova, kao i njihova uloga u sklopu određene kalendarske edicije u izravnoj vezi s idejnom koncepcijom tog kalendara. Uočava se da su tradicionalizam i jača vezanost za kulturu matice zemlje prisutniji u kalendarima koji još izlaze u drugoj polovini 20. stoljeća. To je razumljivo ako se zna da u tom razdoblju izlaze i druge periodičke publikacije pa se u njima tiskaju prilozi druge vrste, a kalendari ostaju usmjereni na čitateljstvo koje želi pratiti onu vrstu štiva koja je dominirala u prijašnjim povijesnim razdobljima.

Moderne se tendencije očituju u uklapanju niza publicističkih oblika te u tiskanju književnih tekstova koji stilski odgovaraju aktualnim književnim trendovima. Takve su se tendencije najizrazitije mogle pratiti u hrvatsko-američkoj kalendarskoj produkciji drugog i trećeg desetljeća 20. stoljeća. To je bilo i vrijeme intenzivnijih idejnih previranja među hrvatskim iseljeništvom što je bilo vidljivo u implicitnim i eksplicitnim polemikama vođenim u etničkom tisku i etničkim kalendarima. U tom se razdoblju etničke publikacije počinju jače idejno profilirati, što prije nije bilo tako izraženo unatoč postojanju nesuglasica i različitih gledanja na neke probleme. Većina uspješnijih hrvatsko-američkih kalendarskih edicija toga razdoblja nije se mogla povezati s ekstremnijim idejnim stajalištima, nego su kalendari s većom nakladom prilagođavali svoju koncepciju prijelaznom tipu čitatelja koji je modernizirao svoj svjetonazor i donekle ga uskladio s američkim okolišem, ali je još očuvao pozitivno stajalište prema baštinjenim tradicijskim vrednotama.

SUMMARY

FROM THE CULTURAL HISTORY OF AMERICAN CROATIANS

American ethnic print targeted to immigrant communities from Central European countries was frequently incorporated into various forms of storytelling as a medium of argumentation and the greater emotional engagement of the readership. The narration of stories in calendar books in the Croatian Diaspora is one of the most common rhetorical methods employed by these publications. The editors of Croatian emigrant calendars included authored and traditional tales and a broad range of anecdotal testimony, biographies of historical figures and the actors of real or imaginary contemporary events in order to draw the attention of readers to certain phenomena they frequently encountered in American society, with the aim of encouraging readers to forms of activity consistent with the different value system characteristic of the new milieu and in order to argue positions that differed in part from the traditional patterns adopted prior to emigration. The article treats some examples of the incentive and motivational aspects of stories incorporated into Croatian calendar production and discusses them in the context of motivational reading, particularly popular in American publishing of the time. The literary and sociological overview of the stories incorporated in calendar publications in the Croatian Diaspora indicates that editors and publishers used them to influence the readership and motivate them to accept the concept of success characteristic of American culture.

The Croatian emigrant calendars printed in the United States of America and Canada from the last decades of the 19th century to the present day are an expression of the literary life of Croatian emigrants and an indicator of the literary, social and political points of view of their editors, publishers and associates, but also of the majority of Croatian emigrants that read them and accepted them as rare manifestations of the mother tongue and of the culture of the country of origin.

RESÚMEN

DE LA HISTORIA CULTURAL DE LOS CROATAS DE NORTEAMÉRICA

La prensa étnica norteamericana dirigida a la inmigración proveniente de países centroeuropeos, en más de una ocasión usaba diversos cuentos que adaptaba de tal modo, que atraían emocionalmente a los lectores. Incluyendo cuentos en los Almanagues dedicados a la diáspora croata era uno de los procedimientos retóricos más frecuentes usados por estas publicaciones. Los jefes de redacción de los Anuarios para la emigración croata incorporaban algunos cuentos de su autoría y otros tradicionales, e incluían además una amplia gama de anécdotas, biografías de personajes históricos y protagonistas de acontecimientos contemporáneos reales e imaginarios para atrapar la atención de los lectores con determinados fenómenos con los que se topaban a menudo en la sociedad norteamericana y para incentivarlos a actuar en concordancia con los diferentes sistemas de valores característicos para el nuevo ambiente y para argumentar las posturas que parcialmente se diferenciaban de los estereotipos adquiridos antes de emigrar.

En el texto se presentan algunos ejemplos de los aspectos motivadores de los cuentos incluidos en la producción de almanagues croatas que son observados en el contexto de cuentos incentivadores, que en aquella época estaban de moda en las publicaciones norteamericanas.

La entrega social y literaria de las narraciones incluidas en los Almanagues para la diáspora croata demuestra que sus redactores y editores las aprovechaban para influir sobre el público lector e incentivarlo a aceptar el concepto de éxito que caracterizaba a la cultura norteamericana.

Por otra parte, los Almanagues editados para la emigración croata en los Estados Unidos de América y Canadá desde la última década del siglo 19 hasta nuestros días, expresan la vida literaria de los emigrantes croatas y son una muestra de los aspectos literarios, sociales y políticos de sus redactores, editores y colaboradores, pero también una muestra de la mayoría de los emigrantes croatas que los han leído y aceptado como una de las escasas manifestaciones de la lengua materna y la cultura de la Madre Patria.

2013

ISSN 1330-3724

9 771330 372006

Cijena: 80,00 kn